

Тетяна Шарова

ЕЛЕМЕНТИ БІОГРАФІЗМУ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ВАСИЛЯ БОНДАРЯ

“Творчість і особа творця. Біографія і тексти... Досить давні, але ще й досі не з’ясовані теми” [Сивокінь 1999: 9]. Перешкодою до розв’язання цих перелічених Г. Сивоконем методологічних проблем є не так відсутність належної наукової уваги до них, скільки безліч різнотлумачень самої природи творчості і феномена творця. Згадаймо хоча б метод Ш. Сент-Бева, сенс якого полягає в тому, що без вивчення біографії автора, без знання умов його особистого життя не можна аналізувати твір. Звідси й методологічний принцип біографічного методу – “шукати в митцеві людину” [Сент-Бев 1970: 48].

Літературознавство ХХ ст. розробило низку істотних теоретичних концепцій біографізму – питання про поєднання художньої творчості з її суб’єктом вже давно перебуває в полі зору дослідників, і часом здається, так само давно розв’язане. Однак, погодьмося з Г. Сивоконем, “не слід поспішати з висновками на цей предмет” [Сивокінь 1999: 9]. І сьогодні надалі таємничою є сама природа фундаментальної категорії теорії “людина-і-її-твір”.

У 20-ті роки ХХ ст. принципи біографічного методу Ш. Сент-Бева та культурно-історична методологія І. Тена стали предметом наукової полеміки між двома російськими вченими – О. Євлаховим та О. Скафтимовим. За О. Євлаховим, “ні біографія письменника, ні історія його батьківщини не мають ні найменшого стосунку до його творчості” [Євлахов 1917: 159]. Коментуючи цю думку вченого, О. Скафтимов погоджується з тим, що митець і людина в одній особі не одне й те ж, а тому не можна судити про твір тільки по тому, якою людиною є його автор, як і про людину тільки за її твором, однак це аж ніяк не усуває потреби аналізу переживань “у душі митця не лише суто мистецьких, але й реально-людських” [Скафтимов 1982: 170]. Як методологічний інструментарій для аналізу взаємодії творчості й творця О. Скафтимов пропонує синтез

теоретичного та історичного вивчення літератури як естетичного феномену. “При теоретичному міркуванні про митця, в авторі і має вивчатися лише митець... Але при генетичній постановці питання однієї цієї сторони сутності людини-митця мало” [Скафтимов 1982: 170].

Проблема біографізму – проблема не лише теоретична, а й психологічна, а й також етична. Факт роздвоювання власного “я” на “я” мистецьке і “я” людське відчують і самі митці, й по-різному на це реагують. Що ж до особи письменника, то, на переконання У. Фолкнера, до того часу, “доки письменник не здійснить злочину або не поступить на державну службу, його приватне життя належить йому самому” [Фолкнер 1974: 303].

Г. Сивокінь, наголошуючи на багатоскладності поняття “самототожність письменника”, слушно зауважує, що рівень наближення до глибокого й об’єктивно-ідентичного трактування творчості митця залежатиме від гармонійного поєднання цих двох начал – зафіксованого автокоментарю і критико-інтерпретаційного його розуміння” [Сивокінь 1999: 9].

Як літературознавча проблема біографізм має безпосередній стосунок до концептів “автор і авторство”, до неподоланної багатоскладності поняття “суб’єкт творчості”, багатоопосередкованого зв’язку між письменником і його твором. Поль Рікер, осмислюючи фундаментальну герменевтичну проблему, що ми маємо інтерпретувати в тексті – “пропозиції світу, проект світу” чи реалізацію найвластивіших можливостей автора, помітив відмінність між авторським “я” безпосереднім, тобто до-текстовим і “я” рефлексивним. Це протиставлення двох “я” є наслідком потреби митця в процесі творення “позбутися самого себе”, яким він був до акту об’єктивації, і поступитися місцем “я”, яке є учнем тексту” [Рікер 2002: 53].

Свідчення нагадують – біографізм як методологічний інструментарій літературознавства аж ніяк не зводиться до вивчення реальної історії письменника, предметом філологічної інтерпретації має бути й “текстобіографія”,

форми вираження у творі високих сфер розуму і душі митця. Мистецтво тлумачення, за Ф.Шлейермахером, і полягає в здатності “зрівнятися з автором” з об’єктивного і суб’єктивного боку. З об’єктивного боку – у процесі оволодіння мовою автора; з суб’єктивного – це здійснюється шляхом пізнання його внутрішнього і зовнішнього життя. Особливої значущості для з’ясування методологічних аспектів біографізму набуває узагальнювальна теза Шлейермахера: “Обома способами можна досконало оволодіти, – писав засновник сучасної герменевтики, – лише в процесі самого витлумачення, бо тільки на основі творів того чи іншого автора можна познайомитися з його словниковим запасом, а також з його характером і обставинами життя” [Шлейермахер 1993: 234].

Творчість Василя Бондаря протягом багатьох років привертала особливу увагу критиків та літературознавців в Україні та за її межами. Серед найпомітніших літературних студій, що стосуються творів письменника, можна назвати праці Юрія Барабаша, Володимира Брюггена, Григорія Гельфандбейна, Юрія Герасименка, Зінаїди Голубевої, Володимира Добровольського, Миколи Шатилова, Миколи Шаповала, Андрія Чернишова та інших. У своїх дослідженнях критики здебільшого акцентували увагу на зображенні воєнних подій, змалюванні прийомів відображення життя в канцтаборах у прозі та поезії Василя Бондаря.

Підкреслимо, що творчий доробок Василя Бондаря настільки масштабний і різноплановий, що навіть науково-дослідницька робота не наблизила до його вичерпного осмислення.

Дослідники літератури глибоко усвідомлювали думку, яку дуже тонко і точно сформулював Юрій Бондарєв: “Письменник повинен бути активною пам’яттю свого суспільства і його душевним досвідом. Бо душевний досвід – це галузь свідомості, психіки... Пам’ять має колосальну енергію... Вона може щось пояснити... Я маю увазі дослідження суспільства й людини. І людини в суспільстві, людини в часі, і часу в людині” [Бондарєв 1968: 14]. Ю. Бондарєв

зауважував, так: “Я майже переконаний у тому, що твори Василя Бондаря про війну містять в собі елементи біографізму, адже саме з використання біографії починається власне твір...” [Бондарев 1968: 15].

Л. Новиченко слушно зазначив, що твори Василя Бондаря “стали приналежністю всього нашого духовного й громадянського життя, фрагментами його історії і водночас тією діяльною художньою системою в його поступальному розвитку, бути якою здатне лише справді передове й досконале мистецтво”. У полі зору письменника, – зауважує Л.Новиченко – безліч складних питань, які не мають значного рішення перш за все тому, що вони – животрепетні, хвилюючі, сьогоденні, породжені тривогами і болями неспокійного і бентежного часу [Новиченко 1960: 18].

Сьогодні нас цікавить розвиток поетичної індивідуальності, її сумірність часові, вірність поета заявленим творчим позиціям, виокремлення елементів біографізму у творчості письменників, форми духовного й художнього оновлення творів. Їхня мінливість відбиває й співвідноситься з мінливістю нашого життя, з духовною еволюцією тощо.

Елементи біографізму у творчості Василя Бондаря відзначалися дослідниками побіжно, хоча, як справедливо зауважував Володимир Брюгген, “про біографічність прози Василя Бондаря можна написати окрему розвідку” [Брюгген 1963: 60]. Наша спроба розглянути роль і місце елементів біографізму в творах Василя Бондаря є підступом до проблеми, окресленої Володимиром Брюггеном і сучасним станом її дослідження в літературознавстві. Виходити будемо з того, що автобіографія при всій індивідуалізованості “не є тільки продукт суто одного індивіда, але є продуктом і водночас фактом культури даного соціуму” [Брюгген 1963: 61]. Поняття біографізму стосується усієї творчості Василя Бондаря.

Цілісність прозових та поетичних творів Василя Бондаря (“Все-правда”, “Листя летить проти вітру”, “Рідні пороги”, “Зорі гаснуть на світанку”, “Аж доки

сонце світить у зеніті”, зб. “Маки на дроту” та ін.) визначається перш за все використанням біографічних елементів. Тому, для кращого розуміння цих творів можна виокремити такі елементи біографізму у творчій спадщині Василя Бондаря:

- використання життєвих ситуацій, фактів з життя;
- створення героїв у душі патріотизму;
- відображення подій Великої вітчизняної війни та безпосередньої участі в ній;
- зображення тоталітарної системи того часу;
- відтворення проблеми героїчного характеру, морального становлення особистості;
- з’ясування важливого питання: боротьба людини за своє життя тощо.

Твори Василя Бондаря переконують, що для повнокровного художнього змісту потрібна форма самого життя, необхідне розкриття всіх віддалених від центральних проблем аспектів способу життя, моральних норм і духовних інтересів конкретної людини в конкретному світі, всього того, що неможливо перекласти на мову абстрактних понять і що розкривається в своєрідних, глибоко індивідуалізованих характерах, в авторській концепції людини, в образі позитивного героя.

У воєнній прозі Василя Бондаря помітне зосередження уваги якраз на тих напружених ситуаціях і конфліктах, аналіз яких дає можливість глибше пізнати внутрішню сутність людини, до часу сховані, не проявлені її сили: партизанська боротьба, навіть побут, весь уклад життя були багаті такими складними випробувальними ситуаціями. Між тим, в українській прозі цей невичерпний матеріал ще не знайшов належного осмислення, а партизанська боротьба була на нашій землі всенародною, і риси народного характеру, його віковичної моралі не могли не виявлятися глибоко, яскраво [Агеєва 1989: 55].

У війсьній прозі Василя Бондаря загострюється інтерес до загальнолюдських цінностей гуманізму – добра, справедливості, совісті, товариськості, до випробування моральних основ особистості тощо. Посилилося прагнення осмислити людину у всій сукупності її зв'язків зі світом, побачити її долю у спільній біді та боротьбі. Відзначимо, зокрема, посилення у творчості письменника уваги до проблеми ціннісних орієнтацій, критеріїв, що визначають поведінку персонажів. Саме внутрішня вимогливість, сформоване всім попереднім життєвим досвідом, прагнення звіряти свої вчинки найвищими естетичними мірками визначають життєву позицію головних героїв Василя Бондаря.

У творчості Василя Бондаря посилюється наголос на загальнолюдських духовних цінностях, неперехідна значимість яких була лише підтвержена війсьним досвідом. Доброта і людяність, любов і співчуття, пронесена скрізь страшні випробування, залюбленість у життя, у всебагатство його проявів протистояли розгулу зла і насильства [Агеєва 1989: 144].

Факти особистого життя Василя Бондаря стають фактами біографії поетичної; нерідко трапляється, що яскраві поетичні звершення лишаються віхами лише зовні “бідної” людської біографії, але не може бути “поезії взагалі”, поезії без такого зримого, відчутного взаємозв'язку життя й творчості. Тоді це – просто конструювання, вигадування певної кількості віршів на різні теми чи сюжети, витвір холодного професіонального розрахунку, що має дуже віддалений стосунок до художньої творчості.

Твори Василя Бондаря сюжетні, конфліктні, він найчастіше зводить головну ідею на гострому зіткненні характерів. Найкращі твори письменника (“Все-правда”, “Листя летить проти вітру”, “Рідні пороги”, “Зорі гаснуть на світанку” та ін.) пройняті гуманною думкою, вона не просто декларативна в своїй основі, а справді серйозна й багатозначна, як і кожна думка, що впливає із складності характерів і людських взаємин. Твори Василя Бондаря насичені емоційно,

написані щиро й щедро, темпераментно й піднесено, з повнотою творчої віддачі, з напруженням душевних сил. У своїх творах письменник прагне повніше й глибше змалювати взаємини персонажів. Майже не натрапляємо в його творах на відверто публіцистичні, поверхово декларативні й риторичні судження і міркування. Художньо розгорнута картина не потребує коментарів, публіцистика може існувати в творах як засіб характеристики.

Василь Трохимович Бондар зміг стати відомим письменником тому, що кожна віха його власного життя невіддільна від життя загальнонародного. Хоробрий захисник Вітчизни у дні війни і невтомний трудівник у мирний час, він жив з народом і для народу, тому й талант його розквітнув таким чарівним і яскравим дивоцвітом.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Агеєва 1989 – Агеєва В. Пам'ять подвигу. – К.: Наукова думка, 1989. – С. 144.
- Бондарєв 1968 – Бондарєв Ю. Главное – человек // Правда. – 5 березня. – 1968. – С. 14-18.
- Брюгген 1963 – Брюгген В. Багаті небом і землею // Прапор. – 1963. – № 1. – С. 60-61.
- Евлахов 1917 – Евлахов А.М. Введение в философию художественного творчества. – Ростов н/Дону, 1917. – С. 159.
- Новиченко 1960 – Новиченко Л. Из потока 1960-го // Дружба народов. – 1960. – № 11. – С. 18.
- Рікер 2002 – Рікер П. Інтелектуальна автобіографія. Любов і справедливість. – Київ, 2002. – С. 53.
- Сивокінь 1999 – Сивокінь Г. “Самототожність письменника” як методологічна пропозиція // Самототожність письменника. – Київ, 1999. – С. 9.
- Сент-Бев 1970 – Сент-Бєв Ш. Литературные портреты. – Москва, 1970. – С. 48.

Скафтимов 1982 – Скафтымов А. П. К вопросу о соотношении теоретического и исторического рассмотрения в истории литературы // Поэтика. Труды русских и советских поэтических школ. – Будапешт, 1982. – С. 170.

Фолкнер 1974 – Фолкнер У. О частной жизни // Писатели США о литературе. Сб. статей. – Москва, 1974. – С. 303.

Шлейермахер 1993 – Шлейермахер Ф. Д. Герменевтика //Общественная мысль. Исследования и публикации. – Москва, 1993. – Вып. IV. – С. 234.